

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

A. v. G a b a i n, *Alltürkische Grammatik*. Mit Bibliographi, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch Neutürkisch; mit vier Schrifttafeln und sieben Schriftproben. *Porta linguarum orientalium*, XXIII. Otto Harrassowitz, Leipzig, 1941, s. XVIII+357.

Türklerin kendileri tarafından yazılmış olup, bugün elimizde bulunan ve yazıldığı tarihler tesbit edilebilen en eski türk dili örnekleri VIII. asrın başlarına kadar gitmektedir. Daha eski tarihlerde ve türklerin komşuları tarafından, muhtelif vesilelerle, kaydedilmiş olan bir çok isim, unvan ve tâbirlere de rastgelmektedir. Bunlardan başka da, türk dili tarihi bakımından, istifadesi mümkün olabilecek, bu neviden bir çok kelimenin mevcut olduğunu tahmin edebiliriz.

Bugün, takriben milâdın başlarından itibaren (türk dilinin bünyesi, dilin o tarihlerde de elimizdeki mâlzemeye yakın hususiyetleri taşıdığını tahmin etmek imkânını vermektedir), eski türk âbideleri, zengin mâlzemesi ile uyğur dâiresi, şive hususiyetlerinin bir kısmını tebarüz ettirmesi bakımından çok mühim kaynak olan *Dîvân luğât al-türk* ve bundan sonraki dil yâdigârları vasıtası ile bugünkü şivelere kadar, türk dilinin inkişaf seyrini, ana hatları ile olsa dahi, görebilmekteyiz. Geniş bir saha ve uzun bir zaman içinde bol mâlzeme vermiş olan türk dili, fonetik, morfoloji ve hattâ kelimeler bakımından, birbirinden az çok farklı şivelere mâlik olduğu gibi, aynı hususiyetlere göre, bir kaç devreye de ayrılabilir.

Bu eserde grameri tedvin edilen türk dili örnekleri, tarih bakımından, VIII. asır başlarından takriben XIII. asra kadar devam eden bir devrenin mahsûlleridir. Muayyen zümrelerin mahsûlleri için, hiç değilse edebî dil çerçevesi içinde, bu tarih daha ileriye doğru götürülebilir (meselâ burkancılarm en mühim eserlerinden olan *Altun yaruk*'un elde mevcut istinsahlarından biri XVII. asrın sonlarına âittir). Bâzi şive farklarına rağmen, umumî ve mühim hususiyetlerde bir birlik arzeden bu metinleri, dilin inkişaf tarihi bakımından, bir isim altında toplamak mümkündür ve böyle umumî bir isme ihtiyac da vardır. Bugüne kadar bu metinler, âit oldukları zümre, kavim ve hattâ bu eserlerin yazıldıkları alfabelere göre, muhtelif isimler altında zikredilmekte idi. Müellif burada „eski türkçe“ tâbirini tercih etmiştir ki, türk dilinde yazılmış olup, bugüne kadar elimize geçebilen dil örneklerinin en eskileri bulunması bakımından, doğrudur. Fakat türk dilinin umumî inkişafı ba-

kımmından, bu metinlere „eski“ demekte, haklı olarak, tereddüt edilebilir; çünkü bu metinlerdeki dilin hususiyetleri, gerek fonetik ve gerek morfoloji bakımından, bu tâbirle açık bir şekilde izah edilememektedir. Eski türkçenin şekli, her hâlde, bu metinlerinden farklı olacaktır. Ben vaktiyle, bu ihtiyacı karşılamak üzere, „uygur devresi“ tâbirini ileri sürmüştüm (krş. ikinci dil kurultayı zabıtları). Bu, bilhassa bu devirden sonra gelen ve dilin inkişafı bakımından daha başka hususiyetler arz eden dil örnekleri göz önünde tutularak, ortaya konmuştu.

Türkçenin, edebî dil olarak, en bâriz hususiyetlerini taşıyan bu devir, tahminen, XIII. asra kadar devam etmektedir. Bu ise, türk muhitinde, pek az farklarla, bir tek kültür an'anesinin hâkim bulunduğu bir devirdir. Zümrelerin kaynaşması, alfabelerin birleşmesi ve görüş ifâdelerindeki birlik ise, büyük mikyasta uygur dâiresinde vücuda gelmiştir. Bu devirde de, tabii olarak, bir çok şive ve ağızlar mevcuttu; fakat bunların edebî dile olan tesirleri, dinî ve içtimâî zümre edebiyatında muayyen bir varlık göstermelerine rağmen, aynı kültür merkezine bağlı kaldıkları için, son devrelerle mukayese edilmeyecek derecede azdır denilebilir. Onun için biz, büyük bir hataya düşmeden, hiç olmazsa şimdilik, bu devreyi bir tek isim altında toplamakta haklıyız. İleride, gerek şive ve gerek ağız bakımından, ayrılmaları mümkün olan parçaları, böyle bir umumî isim etrafında daha iyi bir şekilde sıralayabileceğimizi zannediyorum.

Bu devirden sonradır ki, türkler, hepimize mâlûm sebepler yüzünden, maddî ve mânevî bir çok tesirler altında kaldılar ve zarurî olarak, yeni devlet ve kültür merkezleri vücuda geldi. Şive bakımından az çok farklı olan türk kavimleri bu yeni merkezlerde inkişaf eden edebî dile, yeni tesirlerin de zoru ile, ister istemez kendi şivelerinin renklerini vermeğe başladılar. Türkler arasında, uygur alfabesi yerine, arap alfabesinin umumîleşmesi bu devreye tesadüf eder. Gerek dilin tabii inkişafı ve bunun vücuda getirdiği şekilleri yeni alfabe ile tesbit zarûreti ve gerek türk muhitine yeni bir kültür âmilinin girmesi — bu merkezlerdeki edebî dillere mahallî hususiyetlerin sokulmasına yardım etmiştir. Bugün mevcut edebî şivelerin başlangıcı bu devre ile başlar ve bunları ne kadar eski tarihlere doğru tâkip edersek, o kadar birbirine yaklaştıklarını ve nihayet bir noktada birleştiklerini görürüz. Son zamanlarda türk dili tarihi yeni bir dönüm noktasında bulunuyor ki, bu, dilin bünyesi ve kültür muhitimizin doğurduğu zarûretlerden ziyâde, ictimâî ve harsî sahalarda milletin kendi mukadderatına hâkim olamamasından ileri gelmektedir. Bunun ileride alacağı şekil ise, türk milletinin bu yolda göstereceği canlılığa bağlıdır.

Gramerdeki mâlzeme şu şekilde sıralanmıştır: 1. ön söz (s. VII — VIII), 2. fihrist (s. IX — XIV), 3. işaretler ve kısaltmalar (s. XV — XVIII), 4. mukaddime (s. 1—3), 5. şiveler (3—8), 6. alfabeler (orhun, uygur, sogd, mâni ve brahmi) ve yazı nümüneleri (9—41), 7. fonetik hususiyetleri (42—58), 8. kelime teşekülü (59—83), 9. tasrifler (84—146), 10. sintaks (147—193), 11. gramer fihristi (194—224), 12. bibliyografya (225—246), 13. metin örnekleri (247—290) ve 14. lügatçe (291—357).

Kısaca zikredilen bu başlıklardan da görüldüğü üzere, müellif bize bu devreye âit dil mâlzemesinin sâdece bir gramerini vermekle kalmakta ve aynı zamanda bu sahada çalışmak isteyenler için lâzım olan bütün vesaiti de birlikte vermektedir. Bilhassa gramer fihristinin eklenmiş olması, eseri her an kolayca istifade edilebilecek bir müracaat kitabı şekline sokmuştur. Türk okuyucusu bundan başka toplu bibliyografya ile almanca yanında türkçe tercümeleri de konulmuş olan lügatçeye bilhassa müteşekkik kalacaktır.

Ben burada eserin içine girerek, müellifin kısmen kat'î şekilde tesbit edilmiş ve kısmen de henüz münakaşalı gibi gösterdiği, fakat üzerlerinde durulması zarurî olan noktalara temas etmek imkânını bulamıyorum. Bu devirde türkler tarafından kullanılan alfabelerde bâzı seslerin ayrıt edilmesinin mümkün olmaması ve metinlerin, zaman, saha ve bilhassa imlâ bakımından, şimdiye kadar daha dar hududlar içerisine alınmamış olmaları yüzünden vücuda gelen ve ilk bakışta hakikaten münakaşalı gibi görülen bu noktaların bir çoğu, zamanla ve daha geniş mâlzemenin yardımı ile ancak halledilebilecektir. Diğer benzerlerine nisbetle, türk dili bilgisi daha çok genç bir disiplindir. Yapılan araştırmalar da, mevcut mâlzemeye nisbetle, çok azdır; yapılan kadarı da muayyen meselelere göre tanzim edilmiş bir plân dahilinde olmaktan ziyâde, ayrı fertlerin şahsî temayül ve imkânlarına göre yapılmıştır. Bu araştırmalardan ayrı şive ve devirlerin umumî hatları görülebilmekle beraber, bunların tam olarak şekillendirilebilmesi için, eldeki mâlûmat, bilhassa ayrı meselelerin temas noktalarında, eksik kalmaktadır. Meselâ şu veya bu şive veya devre nerede başlıyor ve nerede bitiyor sualine kat'î ve açık cevap alabilmenin ne kadar güç olduğunu alâkadarlar takdir edebilirler. Diğer cihetten, bu kadar kısa bir zamanda bile, bu sahadaki çalışmalardan çok mühim neticeler elde edilmiş bulunmaktadır; fakat bunlar, dağınık bir hâlde, şuraya buraya serpilmiş bulunduklarından, bunların değil bu sahaya yeni girenler, bizzat çalışanlar için de arandığı zaman bulunması güç ve bizim muhitimizde ise, imkânsızdır. Her kesin önünde bulunması lâzım gelen el kitaplarının hazırlanması.

meselesi bile düşünülmemiş veya fertlerin imkânları haricinde bulunduğu için yapılamamıştır. Onun için sahanın esas meselelerinde değil, onların dış kalıplarında bile bir birlik manzarası göremiyorsak, hayret etmemeliyiz. Ben şahsan bu güçlüğü ortadan kalkmasının, bu saha ile alâkadar çalışmaların neticelerini, günü gününe tâkip etmek suretiyle, bir araya toplayacak ve açık kalan kısımların doldurulması ile uğraşacak ilmî bir teşkilâtın vücuda gelmesi ile mümkün olacağı kanaatindeyim. Bu teşkilât ne kadar çabuk yapılabilirse, o kadar iyi olacaktır.

Bu satırları yazmaktan maksadım, mevcut şartlar içinde şahsî mesai ile toplu bir eser vücuda getirmenin ne kadar büyük güçlüklerle bağlı olduğunu hatırlatmaktır. Bu güçlüklerle rağmen böyle bir eserin arzu edildiği gibi neticelendirilebilmesinin neye mal olduğunu, bunun en küçük bir tecrübesini olsun yapmış olanlar ancak takdir edebilirler. Arkadaşımız, türk dili sahasında çalışanların aradığı ve çıkacağından haberdar olan dostlarının çoktan bekledikleri bu büyük eseri nihayet tamamlamıştır. Top tüfenk seslerine rağmen, ancak çok sâkin bir zamanda, uzun ve eziyetli bir çalışma sâyesinde vücuda gelmesi mümkün olan böyle bir eserin bugün önümüzde bulunması, ilim ve bilhassa türk dili bilgisi namına, büyük bir kazançtır.

R. R. Arat

TÜRKİYE HAKKINDA YENİ BİR ESER

Prof. D. Gotthard Jäschke, *Türkei. Kleine Auslandskunde*, 8. Berlin, 1941, s. 64.

Almanya'nın bu son hakikî cihan harbi sahnesinde oynadığı büyük devlet vaziyeti rolü göz önünde bulundurularak, dış ülkelere dâir doğru ve esaslı bilgilere kendisine ihtiyac hâsıl olduğundan, Deutsches Auslandswissenschaftliches Institut adına Prof. D. F. A. Six idaresi altında, *Kleine Auslandskunde* namı ile, bir seri çıkarılmağa başlamıştır. Kırktan fazla devlet ve ülkeyi ihtiva edecek ve her birine bir veya iki cilt ayrılacak olan bu serinin her memlekete âit olan bahisleri mutahassıslar tarafından kaleme alınmaktadır. Plân şudur: cihanın mühim devletlerinin toprakları, milletleri, siyasetleri, kültürleri iktisadî vaziyetleri, harp ve müdafaa kudretleri, hukukî hususiyetleri hakkında, mümkün olduğu kadar sahîh ve bol mâlzeme toplamak.

Bu serinin 8. cildini teşkil eden bu eser, Berlin üniversitesi profesörü D. Gotthard Jäschke tarafından yazılıp, yayın sahasına çıkmıştır.